

Fra Holbergtidens Horsens.

Ved HANS KNUDSEN.

I. Bygninger og Brandvæsen.

Selv om O. Fabricius i sin »Horsens Købstads Beskrivelse og Historie« har skildret Horsens gennem Tiderne, kunde en udførligere Beretning om Forholdene i samme Købstad paa Holbergs Tid maaske alligevel paaregne Interesse ikke blot for denne Bys Skyld, men ogsaa fordi samtidig fra andre Købstæder i Kongeriget utvivlsomt, hvis de fik den at se, maatte have bekendt med Chilian i Ulysses von Ithacia: »Ligesaa hos os«.

Paa Bakkeskraaningerne ned mod Aaen laa det gamle Horsens lunt og trygt og rede til at fange Solvarmen ind. Røde Tegltage dækkede over En- og To-Etages Huse, dog flest af de første. Over Borgerskabets Boliger hævede sig St. Ibs Kirke med det kraftige Taarn, der i Aarene 1737—40 blev smykket med sit karakteristiske løgkuplede Spir, som Claus Cortsen bestodte, i Stedet for de af Ælde og ondt Vejrlig haardt medtagne Kamgavle.

Mellem de røde Tage stak dog hist og her ogsaa mosgroede Straatage frem. Ganske vist dækkede de oftest uanselige Bygninger som Lader, Korn- og Brændselsrum samt Rytterstalde, men der var dog ogsaa Menneskeboliger, som nøjedes med Straatag. I 1727¹⁾ var der 53 saadanne Straatage, skønt allerede Frederik II

¹⁾ H. B. B. 1727, ²⁰/₁₁ (Aarhus Stiftamts Arkiv, Horsens Bys Breve).

1582, 8. Februar, havde forordnet, »at aldeles ingen Straatage skulle tilstedes at være udi vor Købstad Horsens«, og tilladt Borgmester, Byfoged og Raad selv at lade Straatagene rive af de modvilliges Huse, men Modstanden havde været sejt, og endnu tvivlede Borgeren Laurits Nielsen paa, at Tagsten kunde ligge fast under Vestenstorm paa hans Vester-side, og Mikkel Muhles Hus kunde umuligt bære Tagsten, mens Autoriteterne paa den anden Side støttedes i Kampen af velsindede Borgere som Limsyderen Christopher Rohwetter, der 1727, 26. August¹⁾, klagede over Brandfaren ved de mange Straatage, »at det ikke for silde, naar Manden var druknet, da først skulde gøres Lukkelse for Brønden«.

Trods al Modstand var Horsens 1728, 30. Juni²⁾, naaet ned paa 19 Straatage, og med Henvi-sning til Frederik IIs rigoristiske Bestemmelse foreslog Magistraten nu ogsaa Stiftamtmanden, »om man ikke paa de Steder sans façon Tagene kan lade straks nedrive, saafremt de ikke det ufortøvet lader afføre, thi anderledes ser vi ikke med saadanne uundselige, uhørige og opsætsige Gemytter nogen Steds at kan komme«. 31. Juli s. A. var Straatagenes Tal reduceret med yderligere 3 til 16, og disse 16 er sikkert snart efter forsvundet, thi Viborgs Brand i 1726 og den store Brandulykke i Oktober 1728 i København manede til Forsigtighed.

Allerede Branden i Viborg voldte en saadan Forskrækkelse, at adskillige Borgere 1726, 3. Juli, udsendte et Opraab om Organisation af Horsens Brandvæsen, og allerede 29. Juli var en kras Brandan-

1) H. R. A. (Horsens Raadstuearkiv) Pk. 11.

2) H. B. B. 1728, 30/6.

ordning vedtaget, der bl. a. forbød al Tobakssmøgen paa Gader, i Lader, Gaarde, Udhuse og Værksteder. 26. August fik den Kongens allernaadigste Approbation, og 24. September autoriseredes der en statelig Brandkassébog til Brug for Regnskabet over Brandvæsenets Indtægter og Udgifter. Indtægten bestod dels af Bøder for Forseelser mod Brandanordningen, dels af en paa Bygningerne lignet Afgift (Der var da 1838 Fag 2 Loft høje, 3168 Fag 1 Loft høje, 1073 Halvtage, af hvilke der svarede henholdsvis 8, 4 og 2 Sk. af hver Binding).

Nu blev der Raad til nyt Materiel, og 1727, 13. Januar, sluttedes der Kontrakt med Branddirektør Preisler i København om Levering af »en dobbelt Kirkesprøjte«, Mage til en, Flensborg havde faaet et Par Aar forud, med Kobbertrykværk og to »Kobber-Pompestøfler med Mæssing-Klapper og Fontiler«. Den var udstyret med 2 Slinger af Læder paa henholdsvis 100 og 16 Fods Længde og pragtfuldt malet med Byens Vaaben paa den ene Side og kgl. Maits: Ziffer paa den anden. 220 Rdl. kostede dette tekniske Vidunder, hvortil kom 3 Rdlr. 4 Mk. i Fragt for Sprøjten og en Person, som fulgte med fra København for at undervise Horsens Brandmandskab i den rette Brug af dette Hovedvaaben mod Ildsvaade.

Til Betjening af Brandmateriellet fordeltes Borgerne med Navns Nævnelser paa følgende Poster¹⁾:

»1 Brandinspecteur, 4 Oberbrandmestre (2 til den store Spøite, 2 til den lille Spøite), 4 Spøitmestre, 6 Strahlmestre (2 til den store Spøites største Rør, 2 til sammes mindste Rør, 2 til den liden Spøite), 3 Brandrepareurer, 4 Slangeførere til den store Spøite, 2 til den liden Spøite, 8 Brandsvende, 52 Pompere,

¹⁾ H. B. B. 1732, ⁸¹/₁.

9 til Brandhagerne at føre og sætte, 22 Vandkørere og 50 Spanddragere«; en Styrke, hvis Eksercits ikke altid forløb uden Vanskeligheder.

Til yderligere Sikring mod Ildsvaade fik Byen om ved 1748¹⁾ ogsaa en fast Skorstensfejer. Hidtil havde man hjulpet sig med Natmanden i Bjerre uden dog at føle sig vel betjent, men nu kom den udlærte Skorstensfejer Gottlieb Korn fra København, der arbejdede til enhvers Fornøjelse og havde »vist sig færdige at springe i en anstukken Skorsten til at nedrive og næst Gud at søge dæmpet Ilden deri«. For sin Færdighed skulde han af Brandkassen aarlig have 20 Rdlr. samt 12 Sk. for hver 2 Lofts Skorsten og 6 Sk. for hver 1 Lofts Skorsten at udrede af Beboerne.

Brandkassen fik altsaa ingen større Byrde, og den blev efterhaanden en efter Tidens Lejlighed meget fed Kasse (Aar 1741 Kassebeholdning 1388 Rdlr. 2 Mk. 15½ Sk.). Om det var denne Fedme, der bevirkede, at Skomagerlavet ikke kunde formaas til at indbetale en Mulkt paa 5 Sldr., er dog ikke sikkert. 1731, 8. og 9. November²⁾ havde Lavets Flytning nemlig fundet Sted under umaadelig Skyden, mens Skomagerne bedyrede, at det ikke med Sandhed kunde siges, »at en eller flere af vores Lavsbrodre ved vores Lavs Flytning enten selv haver skydt eller vores Folk«. Først 5 Aar efter, i 1736³⁾, endtes Sagen med 1 Rdlr. til de fattige, men intet til Brandkassen.

II. Handel, Havn, Søfart og Folkemængde.

Skønt den store nordiske Krig ikke direkte havde berørt Horsens saaledes som Krigene i 17de og senere

¹⁾ H. B. B. 1748, ¹⁹/₂.

²⁾ H. B. B. 1735, ⁷/₂, ¹⁰/₃.

³⁾ H. B. B. 1736, ²⁸/₅.

i 19de Aarh., havde den dog været en ond Tid for Byen, og selv om man skal være varsom med at tage Samtidens Jammerklager til Myndighederne alt for bogstavelig, er det et Vidnesbyrd over fortrykte Forhold, naar Magistraten 1720, 19. August¹⁾, paa en Fortegnelse, indsendt til Aarhus Stiftamt, om dem, der havde Borgerskab, bemærker: »Den halve Del ere fattige og uformuende, ja en stor Part af dem betler Brødet«. I Fejdetiden havde Horsens i Aarene 1709-18 mistet 12 Skibe med deres Ladninger, hvilket Tab takseredes til ca. 25,000 Rdlr., en beskeden Sum i Nutids Øjne, men da Byen i 1682 ansattes til Grundtakst, blev dens Ejendomme vurderet til ca. 26,000 Rdlr., hvilken Sum ved senere tilkomne Bygninger i 1725 var steget til ca. 29,000 Rdlr.²⁾, og maalt efter denne Værdi bliver Tabet i de 10 Aar overmaade anseligt.

I Aarene nærmest efter Krigen blev der skaffet Erstatning for Afgangen i Tonnage, saaledes at den 1732³⁾ kom op paa 232 Kommerce-Læster mod 127 $\frac{1}{2}$ i 1711, men i 1748⁴⁾ var den igen nede paa kun 139 Kommerce-Læster, fordelt paa 5 Skuder, 2 Gallioter, 10 Jagter og 1 Baad, af hvilke Fartøjer intet var bygget i Horsens, men adskillige »fortømrede« der, og Tilføjelsen »ældgammel« ved flere gør Indtrykket af denne Handelsflaade end mere mistrøstigt.

For ikke kapitalstærke Personer var Skibsfarten i hine Tider ogsaa en risikabel Næringsvej. Da Skipper Jørgen Olufsen oppe ved Skagen havde sat sin Galliot »Haabet« til, »som han ene ejede med sin Ladning«,

1) H. B. B. 1720, ²⁹/₈.

2) Indkvarteringsligning 1728.

3) Fabricius. S. 463.

4) H. B. B. 1748, ²²/₁.

vidste han saaledes ingen anden Udvej end at søge Kongens Tilladelse til »at udsætte Bækken for Kirkedøren og indsamle, hvad medlidende Hjerter maatte bevæges at skænke ham«¹⁾, thi Søassurancekompagniet var da en nymodens Opfindelse, oprettet i 1726, men endnu ikke almindeligt benyttet.

Hemmende paa Skibsfarten virkede desuden de uheldige Havneforhold, der vedblev at være miserable, skønt Stiftamtmand Løvenørn støttede sin Fødebys Bestræbelser, hvilke dog ikke udmærkede sig ved større Energiindsats, thi da de af den kongelige Gartner paa Skanderborg, Chr. Bruun, udarbejdede Havneplaner var blevet kasserede som for kostbare, og en Fagmands Projekt ej behagede Magistraten²⁾, indskrænkede den sig 1731³⁾ til at ønske den gamle Havn repareret »til nogenledes passabel Brugelighed«. Dette Maal syntes naaet, da Magistraten i 1732⁴⁾ kunde indberette: »Saa vidt som Dybet i Havnen her for Byen anbelanger, saa er dermed allerede avanceret, at Prammene og Baadene ved ordinære daglig Vand kan gaa ud og ind med Skibning langt mere end tilforn«. Et viseligt kongeligt Reglement af 1737, 20. April, nyttede lidet, naar Skibene blev væk. 1742 var Havnen uden Penge, Isbrækning i de to sidste strenge Vintre havde gjort stor Skade paa Dæmninger, Bolværker og Pæle. Indkomsterne, der efter Reglementet tilfaldt Havnekassen, var »meget formindskede ved det, at Handelen saa mærkeligt aftager, at de største Fartøjer, som kontribuerede, er bortsolgt fra Byen, og nogle ved Vanlykke ganske udgaaet, hvorfor ingen igen enten købes eller

1) H. B. B. 1735, $\frac{5}{12}$.

2) H. B. B. 1729, $\frac{22}{8}$, $\frac{21}{11}$.

3) H. B. B. 1731, $\frac{5}{3}$ jvf. Reskript 1731, $\frac{7}{9}$.

4) H. B. B. 1732, $\frac{9}{5}$.

bygges¹⁾. Til denne Nedgang bidrog utvivlsomt meget den for Provinsens Handelsstæder saa overmaade uheldige Plakat af 1726, 1. Juni, om de 4 Species. Den forbød alle andre kongerigske Stæder end København at indføre de 4 Hovedimportvarer: Vin, Brændevin, Salt og Tobak. Kongen tilsigtede ved denne Ordning ganske vist alene »det algemene Bedstes Fortsættelse og samtlige vore Undersaatters Gode og Fremtarv, »men den maatte naturligvis meget fortrædige de Købstæder, der selv var vant til at indføre Varerne fra første Haand«, hvilket Horsens havde været berettiget til i Henhold til Forordningen af 1682, 28. Februar, som ellers begrænsede Indførslen til visse Købstæder. Horsens Beholdning af de 4 Species var 1726: Vin, $\frac{1}{2}$ Anker Rhinsk, $\frac{1}{2}$ Anker Spansk, 5 Oksehoveder Fransk; Fransk Brændevin, $6\frac{1}{2}$ Anker; Salt, 168 Tdr., 2 Skp.; Tobak, 2136 \mathcal{R} .

Ganske vist ophævedes denne Tvangsordning allerede ved Plakaten af 1730, 30. December, men den ellers saa liberale Toldforordning af 1732 gav til Gengæld København det Privilegium, at af importerede Varer, som Provinskøbmændene tog fra Oplagene der, skulde kun betales en Trediedel af den ellers paa-budte Told.

I 1747 bad de negotierende i Horsens derfor ydmygst om, at Kongen vilde frigive Handelen, saa at enhver uden Hindring kunde indføre fra de Steder det bedst maatte passe ham, »thi Handelen fra første Haand recommenderer sig selv ligefuldt paa ethvert Sted, hvor det er de handlendes Vilkaar samme at forsætte, formedelst den Forskel i Prisen imod at handle fra 2den eller 3die Haand²⁾«.

¹⁾ H. B. B. 1742, $\frac{6}{12}$.

²⁾ H. B. B. 1747, $\frac{9}{12}$.

I Enkeltheder at paavise Følgerne af denne Favorisering af København er ikke let, men Horsens Akeiseregnskaber¹⁾ viser i hvert Fald klart, at de følgende Aar blev uden Fremgang for Byens Søhandel. I 1731 indklareredes der 115 Skibe og i 1747 116, og dette sidste Tal repræsenterer ingen væsentlig større Tonnage end det tilsvarende for 1731, da Tonnagens Sum i dette Aar var 897 Kommercelæster mod 905¹/₂ Kommercelæster i 1747. Skibenes Størrelse har altsaa ikke forandret sig til det bedre, og naar Havnen i Femaaret 1735—39 besøgte af gennemsnitlig af 150 Skibe om Aaret, bliver det derfor en følelig Tilbagegang, naar der 1743 kom 139, 1746 112 og 1747 116.

Hvad Skibene førte til Horsens var hovedsagelig Træ, Kolonialvarer og Salt, og deres Last for udad-gaaende bestod saa godt som udelukkende af Korn og Fedevarer fra Horsens frugtbare Omegn.

Det ser saaledes ud, som der trods alt i Trediveerne har været en Opgangsperiode, i hvilken »Negotianter« som Lichtenbergerne, Claus Cortsen og Rhodenborgerne har tjent deres Penge. Den tyske Apoteker Jakob Schmidt har heller ikke været uden Driftighed, thi da han 1732²⁾ selv paastod at have afskaffet al Handel ud over sit Apotekeri, hævdedes det fra anden Side, at han gav sig af med »at handle med Heste, udrejse til Herregaarde og købe Korn i 100 Tønder tillige samt hele Parti Skibslast: Fyr, Tømmer og Deler«. I 1726 var det ogsaa ham, der laa inde med hele Byens Vinlager, kun 2 Oksehoveder fransk Vin var paa andre Hænder.

Selv om driftige Mænd saa Udveje til at skaffe sig

¹⁾ H. R. A.

²⁾ H. B. B. 1732, ¹⁸/₁₀, ¹⁸/₁₀.

Formuer, var Horsens dog ikke i andre Henseender en By i Fremvækst.

Folketællingen 1769, 30. Aug., gav følgende Resultat:

Aar:	0—8		9—16		17—24		25—32		33—40		41—48		49—	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
Sønderg. Rode	91	99	86	79	101	125	77	102	66	76	44	66	115	178
Nørreg. Rode	121	108	81	86	98	105	64	106	73	77	36	53	103	168
Ialt 2584	212	207	167	165	199	230	141	208	139	153	80	119	218	346

Der var ialt 1156 af Mandkøn og 1438 af Kvindkøn, men denne Kvindernes sædvanlige Overvægt i Tal formindskes dog noget, da der til Mændenes Tal maa lægges militære i aktiv Tjeneste og bortrejste Søfolk, formodentlig 150—200 Personer.

Til dette Folketal i 1769 svarer for Femaaret 1767—71 følgende aarlige aarlige Middeltal: Vielser 19_{,2}, Fødte 67_{,8}, Døde 70_{,4}.

Naar Middeltallene for hvert Femaar i Perioden 1720—64 paa lignende Maade beregnes efter Kirkebøgerne, kan følgende Tabel opstilles:

Femaar	Gennemsnitlig om Aaret		
	Vielser	Fødte	Døde
1720—24.....	16 _{,8}	68 _{,4}	56 _{,8}
1725—29.....	16 _{,2}	71 _{,0}	87 _{,2}
1730—34.....	17 _{,2}	73 _{,2}	78 _{,6}
1735—39.....	14 _{,8}	74 _{,2}	76 _{,4}
1740—44.....	22 _{,8}	78 _{,2}	89 _{,6}
1745—49.....	18 _{,2}	80 _{,2}	73 _{,6}
1750—54.....	17 _{,8}	67 _{,6}	69 _{,0}
1755—59.....	18 _{,0}	71 _{,0}	66 _{,2}
1760—64.....	15 _{,0}	64 _{,2}	74 _{,8}

Af disse Tal vil det fremgaa, at Folkemængden i Horsens ikke kan have forandret sig meget fra 1720 til 1769. Da Dødeligheden er større end Fødslernes Tal (1720—64 gennemsnitlig aarlig 72 Fødsler mod 74,7 Dødsfald), kunde man endog formode Tilbagegang, men da det aarlige Antal Vielser og Dødsfald er nogenlunde konstant gennem hele Perioden, maa den større Dødelighed være udlignet end Tilgang udefra, hvorom Borgerskabsprotokollerne ogsaa tydeligt vidner; thi i Løbet af samme Aarrække var af de 569 Personer, der tog Borgerskab, de 401 eller over 70 % udenbyes Folk, saaledes som nedenstaaende Statistik nærmere vil vise:

Femaar	Antal Borgerskb.	Tagne af udenbyes
1720—24.....	71	50
1725—29.....	73	58
1730—34.....	68	48
1735—39.....	57	34
1740—44.....	71	56
1745—49.....	43	27
1750—54.....	43	34
1755—59.....	86	56
1760—64.....	57	38

Helt paalidelig er denne Opgørelse ikke, da der 1727 kun anføres 2 Borgerskaber, hvilket næppe kan være rigtigt, og for enkelte er intet Fødested anført, men i saa Fald er de beregnet som indenbyes.

Det højeste Antal Borgerskaber, taget i et Aar, var i 1729 med 34, deraf 28 udenbyes, men der ligger sikkert intet andet bag, end at en Del Personer, der

boede i Byen, har faaet Tilhold om at forsyne sig med Borgerskaber og gøre deres Skyldighed mod Byen i Retning af at udrede Penge eller lægge nogen Stenbro, hvilket var den sædvanlige Ydelse for Opnaelse af Borgerskab. Tilgangstallene som Maalestok for Byens Velfærd i de enkelte Aar maa derfor benyttes med Varsomhed.

Der ses da heller ikke at være noget Forhold mellem Antallet af Borgerskaber i hvert Femaar og Gennemsnitsantallet for Vielser og Fødsler i samme Periode.

Derimod harmonerer det godt, at Aarene 1730—49 med stigende Tal paa Vielser og navnlig paa Fødsler falder sammen med den Glansperiode, da St. Ib fik Spir og Jakob Schmidt byggede Apotek og Lichtenberg Palæ. Det meget store Antal af Legater til Skoler, Kirker, fattige o. s. v., der ses oprettede i Horsens i de nærmeste Aartier efter 1730 vidner ogsaa om, at disse Aar maa have muliggjort en ret betydelig Kapitalopsamling.

Det største Antal Fødsler i et Aar var iøvrigt 99 i 1745, men det overgaas langt af det største Antal Dødsfald, nemlig 162 i 1738. Aar med stor Dødelighed var ogsaa 1725 og 1743 med henholdsvis 136 og 153 Dødsfald.

III. Haandværk og Kunst.

Hovedmassen af Byens Befolkning ernærede sig dog ved Haandværk, Smaahandel og Avlsbrug, og som sande Børn af deres Tid var de Horsens Lavsmestre mere ivrige for at værne sig om ved allehaande Privilegier og ved Forfølgelse af Fuskere og Bønhaser end for at møde Konkurrencen og besejre den ved egen Dygtighed.

1732 klagede Kandestøberne over, at fremmede, som

lader sig kalde Italienerne, haver her i mange Aar omflakket Landet for at gøre Afbræk i vores lærte Tinstøber-Profession og borttager os det bedste Arbejde paa Herregaarde, Præstegaarde etc.«¹⁾, og Nicolaj Skomager i Skanderborg generede med Held sine Fagfæller i Horsens²⁾. Murerne kunde ikke finde sig i, at Brødet toges dem af Munden af fremmede Murermestre, saasomt der var et lidt større Arbejde³⁾. Dette synes dog ikke at være sket helt uden Grund, naar Magistraten kunde udtale sig paa følgende Maade om den indenbys Duelighed: »Dog skulde vi tvivle, at saadan en Brandmurs Bygning, som Apoteker Schmidt nu har bekostet, enten ved dennem kunde opføres, eller de dertil betros, om nogen af Indvaanerne i sin Tid blev sindet Byen til Gavn og Ziir slige Huse at lade opbygge«.

1747 steg dog de ordinære Klager til et fuldkomment Jammerhyl, da Landsfaderen ligefrem gav Lejlighed dertil ved at beordre Amtmændene til at indsende en Beretning om, hvad de eragtede kunde tjene og behøves til Undersaatternes Velfærd og det almindelige Bedste.

I den Anledning modtog Stiftamtet en vidtløftig Indberetning fra Horsens Magistrat, dateret 1747, 22. December, og bilagt med Udtalelser fra Handelsstand og Haandværk. Der klagede Kobbersmedene over de fremmede Keddelførere fra Brabrand, Skræderne over, at fast enhver Proprietær paa Landet holdt en Tjener, der var oplært til Skræder og besørgede alt Arbejde baade for Familien og Domestikerne. Snedkerne fandt uden for Byen paa $1\frac{1}{2}$ til 2 Miles Omkreds »mere

1) H. B. B. 1732, $\frac{26}{8}$, $\frac{28}{8}$.

2) H. B. B. 1728, $\frac{4}{9}$.

3) H. B. B. 1736, $\frac{26}{4}$, $\frac{14}{5}$.

end 30 Fuskere-Snedkere«, som ikke blot udførte alt forefaldende Arbejde baade for Herremænd, Præster og Bønder, »men endog forfærdiger Dragkister, Skabe, Kister og Skrine og samme ved Lejlighed sælger til Borgerfolk, som fører det her ind i Byen«. Sadelmagere, Skomagere og Feldberedere jamrede over Land- og Forprang, og alle Lav enedes om at kræve et Forbud mod, at nogen Indvaaner i Købstaden maatte lade noget lave paa Landet »betænkende, at en Haandværksmand i Købstaden, som maa svare Komsumption, holde Indkvartering og betale andre store Udgifter til Byen, ej kan gøre deres Arbejde for saa ringe Pris som Haandværksfolk paa Landet«.

Trods alt trivedes der dog i Horsens Haandværk, hvis Udøvere besad kunstnerisk Duelighed, overfor hvilken Fuskere paa Landet maatte komme til kort. I Træskærerkunsten fortsattes endnu Horsensskolens Traditioner af Billedhuggerne Chr. Jørgen Hansen Skou og Jørgen Arentzen, af hvilke den sidste dog i 1743 var reduceret til en fattig gammel Mand. Malerkunsten dyrkedes af Kontrafejerer Henrik Schultz, der 17 $\frac{7}{18}$ ¹⁾ prydeligt satte kgl. Majestæts Ziffer og Aarstal paa Torvekirkens Hvælving, mens Niels Nielsen Maler med mindre Kunst bestrøg Orgelværket med Oliefarve. Kontrafejerer havde endog Raad til at begrave sin Kone i bedste Jord og lade alle Klokker paa nær den store lyde over hende²⁾.

Musikens professionelle Dyrkere havde de samme Fortrædeligheder med Fuskernes som Haandværkerne. Stadsmusikanterne i Horsens, Skanderborg og Aarhus var eneberettigede til med deres Svende at opvarte

1) H. K. R. Fol. 386 b. (Horsens Kirkeregnskabsbog).

2) Smst. 17²³/₂₄. Fol. 425.

med Musik i disse Byer og de omliggende Herreder, og da Niels Rasmussen i Skanderborg var død, arvede de to andre hans Omraade, nemlig Skanderborg og det halve Aakær Amt, paa hvis nærmere Fordeling imellem sig de fik Kongens Konfirmation¹⁾. Til Trods for alle Privilegier maatte Stadsmusikanterne føre en stadig Kamp mod andre Tonekunstnere. 1721 stævnedes saaledes Hans Jensen, Musikant i Horsens, Peder Degn i Kattrup, fordi han »med sit Fidleri og Fuskspil betjener et og andet Værtskab«. Ved et Barselgilde i Kattrup »var liden Peder Degn og spillede paa en Viol, havde en liden Dreng med sig, strøg paa en skrapvorn Bas, havde Fad over Bord, som Gæsterne gav Penge paa«, Penge, som Hans Jensen fandt gik fra ham²⁾. Da han Aaret derpaa var bleven begravet i bedste Jord til de smaa Klokkers Klang³⁾, fulgtes han i Stadsmusikantembedet af Christian Sweistrup, der snart efter kom i Klammeri om Grænseprovinser med Kollegaen i Aarhus, Martinus Rehs, der aabenbart havde ondt ved at glemme, at han selv engang havde haft Embedet i Horsens, og at Chr. Sweistrup da havde været hans Læredreng⁴⁾. Dennes musikalske Regimente blev iøvrigt kun kort, da han allerede 1730, 3. August, begravedes i bedste Jord, mens alle Klokker rørtes og Lysene skinnede paa Alteret⁵⁾. Skiftet efter ham viser iøvrigt, at hans Orkester maa have været efter Forholdene helt anseligt, selv om han næppe har haft Mandskab til at betjene samtlige Instrumenter paa en Gang. Han var nemlig Ejer af 1 Fiol til 1

1) H. B. B. 1732, ²/₅.

2) Horsens Justitsprot. 1721, ¹¹/₁₁.

3) H. R. 17²²/₂₃. Fol. 418 b.

4) H. B. B. 1727.

5) H. K. R. 1730—32. Fol. 22.

Rdlr., 3 Fioler à 4 Mk., 1 Bratch til 1 Rdlr., 1 Basfiol til 2 Rdlr., 2 Dulcianer à 2 Rdlr., 2 »Bassenetter« til 3 Rdlr., 2 Hoboer til 2 Rdlr. 4 Mk., 1 »Hoboe Moer« til 1 Rd. 4 Mk., 2 Fløjter til 4 Mk., 2 Valdhorn til 3 Rdlr., 5 Trompeter til 2 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk. samt 1 Posthorn til 2 Mk.

Af andre Instrumenter havde han en »Zetrinke«, d. v. s. en lille Cithar, og dertil svarede skønt i hans Bibliotek et Bind Kærlighedsviser, ligesom han ogsaa var Ejer af »1 Bog, kaldet den nye oprettede Danske Skueplads« samt »1 ditto kaldet Græd ikke«, saa vor Stadsmusikant har sikkert været en glad Mand.

Efter ham fik Jens Hartvig Bisgaard 1730, 11. December, kongeligt Bestallingsbrev paa Musikantembedet i Horsens, men ikke destomindre maatte han snart efter se en gammel afdanket Kyradser gøre sig Indpas i Faget. 1732, 24. April, havde Per Jensen, som i 30 Aar havde gjort Krigstjeneste, faaet Stiftamtmandens Tilladelse til at ernære sig som Spillemand i Skanderborg Distrikt, hvorimod Bisgaard maatte »underdanigst formode, samme ikke videre extenderer sig, end det han ved smaa Samkvem, Høstgilder og anden saadan forefaldende smaa Lystigheder maatte lade sig bruge, mens ikke til Bryllupper, Barseler eller anden stor Samkvem at opvarte«¹⁾. Striden mellem de to gik endog over til Haandgribeligheder, under hvilke Bisgaard fratog Per Jensen hans Violin, og da den overfaldne beklagede sig til Stiftamtet, mente Bisgaard at kunne blive sin Konkurrent kvit ved at henvise den gamle Kyradser til anden Beskæftigelse med den Erklæring: »Anklageren, Peder Jensen, har lært et godt Skræder-Haandværk at ernære sig af«²⁾.

¹⁾ H. B. B. 1732, ²/₅.

²⁾ H. B. B. 1732, ²¹/₁₀.

End ikke i selve Horsens var Stadsmusikanten fri for musikalsk Konkurrence. I en hel Aarrække virkede saaledes Kirsten Lirendrejer, indtil hun stille begravedes i de fattiges Jord 1729, 10. November¹⁾, og Kyradsernes Trompetere har sikkert tidligt og silde ladet deres skrattende Horn lyde. Den højere Musik præsteredes derimod af Organisten ved Byens tvende Kirker, thi selvom Klosterkirken ikke var Sognekirke, benyttedes den dog til Gudstjenester og havde et maadeligt Orgelværk. Det i Hovedkirken var heller ikke for godt, selvom det 1714/15 var bleven en Del repareret ved fælles Anstrengelse af Organist »Vien«²⁾ og Billedhuggeren Jørgen Arentzen, thi 1738 befandtes det næsten ubrugeligt, og et helt nyt anskaffedes³⁾. Slemme ved det gamle Orgelværk havde Rotter og Drengene været, idet Rotterne aad Bælgene⁴⁾, som desuden skørnedes af Regn og Sne, og Smaadrene vilde klyve over Døren til Orgelværket for at gøre Fortræd og Skade.

I 1717 var Stadens gamle Organist, Johan Richter, død efter at have virket i Horsens i hvert Fald siden 1687⁵⁾. Han efterfulgtes af Hans Friis Lütken, født ca. 1696 og Søn af Organist Otte Lütken i Randers og Elisabeth Nielsdatter, men allerede 10 Aar efter afgik han ved Døden efterladende en frugtsommelig Enke, Marie Kirstine Andersdatter, og en lille Søn, Otte, samt et fattigt Bo med et Positiv til 6 Rdlr. 4 Mk. og et dobbelt Klaver med Pedal til 8 Rdlr. foruden 5 Stykker

¹⁾ H. K. R. 1729/30.

²⁾ Rimeligvis Organist Johan Wien ved Aalborg Vor Frue Kirke, der ogsaa vedligeholdt Budolfi Kirkes Orgel.

³⁾ Fabricius. S. 47.

⁴⁾ H. K. R. 1705/06.

⁵⁾ Gift 1687, $\frac{4}{5}$, i Horsens med Bodil Olufsdatter.

»Noeder-Bøger«, men ellers var der lidet af Værdi, og der blev intet til Deling efter Gældens Betaling¹⁾.

Efterfølger i Bestillingen blev hans Halvbroder Anders, døbt 1705, 14. Februar, i Randers St. Mortens Kirke, under Faderens andet Ægteskab med Mette Andersdatter. Denne unge Mand maa ligesom Forgængeren have haft det rette Musikerblod i Aarene; thi Hel eller Halvbrødre til disse to betjente Orglerne i Aalborg, Viborg, Randers og Skive, alle Sønner af den gamle Otte Lütken i Randers²⁾.

1727, 22. April, udfærdigedes derpaa følgende Bestallingsbrev for Anders:

»Morten Cordtzen, Borgemester udi Horsens, Thomas Panch og Hans Jochumbsen Rodenborg, Raadmænd samme Steds, gøre vitterligt: Aar 1727 Tirsdagen den 22de April haver vi antaget og bestilt, saa og hermed antager og bestiller ærlig og kunsterfarne Anders Lütken til at være Organist her udi Horsens Kirker, hvorføre vi haver tilsagt hannem paa Byens Veigne to og et halv hundrede slette Dlr. til Løn aarlig at nyde hver Sancte Michelsdag, og skal han være forlovet som sædvanligt haver været at gaa omkring Byen at besøge Menigheden hver Ste. Mortens Aften, Jul, Nytaars og Helligtrekongers Aftener, desligeste om noget Værtskaber, Brylluper eller andet her eller omkring i Egnen forefalder, og nogen der udi hans Tjeneste begærendes vorder, skal det være

¹⁾ Horsens Skifteprotk. 1725—32. Fol. 130 ff. Hans Friis Lützens Daab findes ikke i Randers Kb. og hans Begravelse ikke i Horsens Kb., men han nævnes i Skiftet efter Moderen 1701, $15/9$, og tilmed som Ejer af 100 Rdlr. skænket ham af Oberst Hans Friis, efter hvem han aabenbart har Navn. I Følge Kirke-regnskabsbogen begravet 1726, 12. November, i Horsens.

²⁾ Skivebogen 1917. S. 76 og 92.

hannem ligesom hans Formand fri tilladt at opvarte, om han af Borgemester og Raad for andre Forfalds Skyld kan blive forlovet.

Derimod lover han flittig at tage Vare paa samme hans Bestilling og den med al Flid og Troskab at opvarte og betjene, som forsvarligt kan være, og Orgelværkerne ved Hævd og Lige at holde og forbedre, saavidt hannem muligt er, som en ærlig, tro og flittig Organist egner og bør, som han videre agter at ansvare, saa Borgemester og Raad paa Menighedens Vegne ikke skulle have Aarsage til sig med Billighed i nogen Maader at besværges, og ej forloves herfra paa andre Steder, medmindre vi hverandre Bestillingen et halvt Aar tilforne lovlige opsige¹⁾«.

Som senere skal berettes, forledte imidlertid Ungdoms Daarlighed og slet Selskab ham til uden Hensyn til disse Løfter at begaa Letsindigheder, som lidet anstod en Kirkens Tjener.

¹⁾ Horsens Raadstueprot. 1699—1759. Fol. 228.